

Написане мишається

Василь Горбатюк

З ЛИСТУВАННЯ МИКИТИ ГОДОВАНЦЯ (ДО ЙОГО 125-РІЧЧЯ)

Відомий український сатирик – байкар Микита Годованець (1893–1974) одержав такого листа від не менш знаного гумориста Степана Олійника: “З щирою радістю надсилаю Вам збірку віршів мого хорошого друга Панька Михайловича Педи.

Протягом півтора року шукав його вірші по різних старих виданнях. Що зміг знайти, те і включив до книжки. Звісно, це не все. Але кращі речі я вже знайшов (ті, що знав). Багато мені допоміг одеський письменник Олесь Мазур. Він в Одесі шукав, а я в Києві.

І здається мені, що книжечка добра. На тому, як треба творити поезію справжню, можуть повчитися у Панька не лише молоді, а й деякі визнані поети.

Домовився в “Літ[ературній] газеті”, що вони дадуть Панькові цілу сторінку. Це має бути в найближчий час” [4].

У листі, датованому 14 серпня 1961 р., ішлося про другу збірку Панька Педи “Горять вогні”, що вийшла влітку того ж року, майже через чверть століття після загибелі автора. Перша – прижиттєва – книжка “Перший рейд” побачила світ тридцять років тому й засвідчила входження в літературу нового цікавого поета, зі своїм оригінальним голосом. Щоправда, ті індивідуальні риси творчості, як і в більшості тодішніх поетів радянської України, ледве пробивалися зеленими стеблинками крізь густі бур’яни комуністичної ідеології.

Пантелеймон (Панько) Михайлович Педа народився 23 грудня 1907 р. в селі Жванець, нині Кам’янець-Подільського району Хмельницької області. Його батько, Михайло Юрійович, коваль, майстер металевих виробів, латвієць за національністю, брав участь у Першій світовій війні, був червоноармійцем, розшукав сім’ю аж 1927 р., після чого працював на різних підприємствах України (наприклад, токарем на цукровому заводі в Згурівці на Полтавщині). Мати Віра Петрівна (у дівоцтві Тимінська), залишившись з дітьми без чоловіка, переїхала в Тростянець, а звідти у Стару Осоту Чигиринського повіту, потім – у Сокильчу, що на Київщині, завідувала дитячим садком на Одещині. Однак Панько не проживав довго разом із матір’ю: спочатку виховувався у бабусі в Гнівані, а згодом навчався у Вінницькому дитячому будинку. Він і шкільні оцінки мав добрі, і співав у хорі парафії Української автокефальної православної церкви. А ще пробував писати вірші. Кажуть, що коли в 1922 р. дитбудинок відвідав тодішній нарком освіти УРСР В. Затонський, він посприяв тому, щоб вірш “Дитячий рух” юного вихованця школи надрукував журнал “Червоні квіти” (1923, №1).

Деякий час Панько Педа працював на вінницькому заводі “Молот”, а в 1926 р. вступив на робітничий факультет Одеського інституту народного господарства. Згодом перевівся до Одеського інституту народної освіти. Активно працював у поезії. Входив до літературної організації “Гарт”, потім – ВУСПП. Його вірші друкувалися в газетах “Червоний степ”, “Молода гвардія”, “Чорноморська комуна”, у журналах “Шквал”, “Провесень”, “Блиски”, “Металеві дні”, а пізніше – і в республіканській періодиці. Перекладав твори Мольєра, В. Гюго, А. Міцкевича. Після того, як побачила світ оригінальна поетична книжка “Перший рейд” (1931), наступного року видав

збірку перекладів – вірші єврейського поета Х. Вайнермана “До праці” (1932), подав до видавництва новий рукопис поезій, працював над ще одним.

Та саме в цей час енкаведисти зробили обшук у гуртожитській кімнаті, де жили Панько Педа і Степан Олійник, вилучили вірші, листи, світлини. Три місяці юнаки перебували під слідством, у якому грубо фальшувалися “докази”, чинилися провокації, фізичний і моральний тиск. І все ж таки на цей раз обійшлося без ув’язнення, хоч і довелося юнакам зазнати важких переживань і моральних травм, хоч була перекрита дорога до видання запланованим книжкам одного й другого (збірка поезій С. Олійника “Шумує степ”).

У 1932 р. Панько Педа все-таки закінчив навчання. Деякий час учителював, потім перейшов на викладацьку роботу в педагогічний інститут, далі – до театру, де завідував літературною частиною. Був одружений із солісткою Одеського оперного театру Тетяною Соколовською. Твори поета, звичайно ж, були позначені ідеологією тодішнього радянського режиму. Однак вони вирізнялися поетичною самобутністю. Недарма ж подобалися Павлові Тичині, який і листувався з Паньком, підтримував його. Ось, наприклад, початок вірша “Залізниця”:

Покотили... І в серці отак –
Ніби ток або лапкою котик.

То колеса з думками у такт
Відчеканили радісний дотик...

Але репресивний молох дедалі частіше й жорстокіше хапав своїх жертв. 17 грудня 1937 р. Панька Педу арештували органи НКВД СРСР, а вже 23 грудня, у день тридцятиріччя поета, “трійка” НКВД в Одеській області ухвалила вирок щодо нього – розстріл. Звинувачували молодого письменника як активного учасника контрреволюційної української терористичної організації, котрий мав зв’язки з “петлюрівськими елементами і автокефальною церквою”. Тобто пригадали йому й спів у дитячому церковному хорі в 1921–1922-му роках.

Вирок було виконано негайно – 27 грудня 1937 р. в тій же одеській в’язниці.

На прикладі трагічної долі Панька Педи знову і знову можна стверджувати: українських письменників знищували тільки за те, що вони були українцями, писали українською мовою. Адже в поетичній спадщині Педи, що збереглася на сьогодні, лише в декількох віршах не було данини радянській владі, партії чи комсомолу, комуністичній ідеології та її гаслам. Уся його творчість просякнута цією тематикою. Про свою відданість радянській владі, справі побудови соціалізму він пише і в листі близькій людині – першій дружині Нюті Черанівській: “Я, Нютику, живу не тільки для себе, отже й не тільки для тебе. Буде потрібна моя молода сила, знання, м’язи – і я піду для нашої спільної справи, бо я вірю в ідею соціалізму, і вона для мене важливіша, більша як усе моє життя з маленькою нашою недобудованою ще радістю. І ось коли я хтів би, щоб ти була мені другом. Щоб пройнялася моєю вірою і зрозуміла, що життя без ідей – це беззмістовне сіреньке перебування, це черги, робкопи, пайок та ліжко” [5]. Але, незважаючи на таке вірнопідданство, уся його т. зв. “справа” була повністю сфальшована з єдиною метою – знищити.

Про долю поета, зниклого безвісти для родини, про його виправдання як невинної жертви невтомно клопоталася молодша сестра Інна Кравченко-Педа. І 1 березня 1957 р. він був реабілітований. Це й дало можливість С. Олійнику, за підтримки деяких інших письменників – вихідців з Одеси, у 1961 р. видати посмертну книжку розстріляного поета “Горять вогні” у видавництві “Радянський письменник”. А зайнявся він творчою спадщиною Панька Педи, тому що цей “голубоокий хлоп’яга, одягнутий у батькову червоноармійську шинелю” [2, 4], був його другом у студентські роки. С. Олійник згадував, як навчався разом з Паньком в інституті професійної освіти і мешкав із ним в одній кімнаті у гуртожитку.

“Не раз після підготовки до лекцій, пізніми вечорами починали ми своєрідне “змагання”: хто більше пам’ятає віршів Некрасова, Маяковського, Сосюри, Єсеніна, Тичини і т. д. Уже давно спав гуртожиток, а в нашій 77 кімнаті продовжувався “літературний вечір”. Панько Михайлович у цьому “змаганні” майже завжди виходив

переможцем” [2, 3]. І це були не просто читання віршів, а своєрідне навчання – щоб і самим творити по-мистецьки. “Читаючи його твори, – зазначав С. Олійник у передмові до збірки “Горять вогні”, – ви відчуваєте їх внутрішню музику, прозорість і чистоту настрою, дзвінкість кожного рядка” [2, 6].

Отож через півтора місяця після першого листа, а саме 29 вересня 1961 р., С. Олійник знову написав до М. Годованця: “Мені було дуже приємно одержати Вашого листа і довідатись про Ваші враження від книжки Панька. Мабуть, Ви бачили і ту сторінку, яку йому присвятила наша “Літературна газета”. Думаю, що треба буде продовжувати пошуки віршів Педи, щоб пізніше видати повніший збірник” [6].

Чому саме Микиті Павловичу так наполегливо повідомляв С. Олійник про повернення творчої спадщини Панька Педи до читача? Справа в тому, що дружина байкаря Серафима Миколаївна доводилася тіткою Панька – мати Педи була її двоюрідною сестрою. Свого часу М. Годованець опікувався племінником дружини у його прагненні до літературної творчості, підтримував його. Але сталінські репресії вирвали із життя молодого поета, а Годованця закинули на “десятирічку” на Колиму (5 років таборів та 5 вільного поселення), та й після повернення з острова на материк йому довелося ще майже стільки ж митарствувати без свого кутка, аж поки в 1954 р. зміг з’єднатися з сім’єю – дружиною та сином – у Кам’янці-Подільському.

Трагічною ж долею П. Педи та поверненням читачам його творчої спадщини переймався не тільки його друг С. Олійник. Трохи більше півроку минуло з часу виходу посмертної книжки Панька Педи, як М. Годованець одержав ось такого листа:

Шановний Микито Павловичу!

Вибачте, що турбую Вас.

Я – дипломантка Одеського університету ім. Мечникова Мороз Ірина Олексіївна – пишу дипломну роботу про творчість одного з одеських поетів 20-х, 30-х років, про Панька Михайловича Педу.

Випадково дізнавшись від Всеволода Антонюка, що Ви доводитеся родичем Педі, вирішила потурбувати Вас. Можливо, збереглося дещо з недрукованих творів, листи і т. д.

Дуже цікавлять мене біографічні дані, бо в одеській пресі тих років я не змогла нічого знайти. Дуже вдячна була б за Ваші особисті спогади про Педу як поета і людину.

Якщо Ваша ласка, про це напишіть якомога детальніше.

Взагалі, прошу Вас, допоможіть, чим зможете.

З глибокою пошаною

Ірина Мороз.

12/III-62 р.

Моя адреса: Одеса, Б-8, вул. Севастопольська 5, кв. 3 (ХОЛМ. – Кн – 6752, Дк – 5198).

Микита Павлович негайно ж відгукнувся на це звернення:

17. III. 62.

Шановна моя Ірен!

На превеликий жаль, мало чим можу Вам допомогти: ніяких літературних творів Панька Педи у мене немає, як нема їх і в його сестри Інни, що живе в Києві. С. І. Олійник, упорядковуючи збірку, не міг нічого більш знайти ні в кого.

А не може бути, щоб їх не залишилось у когось. Не може бути й того, щоб Панько не друкувався після 1930 до 1937 року (в збірці подано твори, писані тільки до 1930 р.). Думаю, що Ваш обов’язок, як і обов’язок молодих одеських літературних сил – покопатися в періодичних виданнях Одеси за роки 1930 – 1937 (в газетах, журналах, альманахах). Певен, що можете добутись добрих результатів. Це були самі зрілі і плідотворні роки його творчості. На жаль, зараз ніхто не береться за цю благородну роботу – ні літературознавці, ні літератори. Отже, Ваша благородна робота в цьому розумінні дала б добрі наслідки. Джерела,

згадані мною, можна знайти в бібліотеках Одеси, в архівах Одеси, в старих одеситів.

Було б непогано, щоб Ви розшукали когось із знайомих Панька. Можу дати Вам ниточку: в Одесі (пошта: А-9, вулиця Паркова, №3) живе письменник Олександр Хомич Мазур, друг Панька. Чи не міг би він щось вам розповісти – раз, по-друге, може б він назвав Вам когось із старих Панькових друзів, в котрих зберігаються можуть і його твори. Знаю, що Педа любив дарувати дівчатам і хлопцям знайомим свої вірші. От би пошукать серед них його творів. Звісно, важко шукати тепер, після стількох років після його трагічної смерті. Кажуть, що дружина його попала його твори, коли Панька було заарештовано.

Панько народився в селі Жванці Кам'янець-Подільського району. Там ще зберігся дім, де він народився. В школі зараз утворили куточок його імені. Там зберігається його книжка "Горять вогні", вирізки газетних статей про нього. Куточок бідненький, бо так мало лишилося матеріалів про Панька.

Навряд чи буде це матеріалом для Вашої дипломної роботи, але я розповім те, що знаю. Мати Панька Педи була жавава людина, любила співи, танці. В неї вдалися і Панько і сестра його Інна, що була артисткою, має великі здібності і художні. З матір'ю Панька Вірою Петрівною я був в дружніх відносинах, посилав їй свої вірші, поки вони ще ніде не друкувалися, а потім, і пізніше, коли почав друкуватися, в газетах у журналах. Треба думати, що малий Панько читав і слухав ці вірші і, зрозуміло, захотів і собі наслідувати в цьому ділі. Адже в кожного письменника буває якийсь життєвий факт, який впливає на поетичні емоції і викликає наслідування і дає початок творчої роботи. Мені це стверджувати незручно і нема ніяких підтверджуючих даних, але це так, мабуть, і було. Вже бо в молодих, школярських роках Панько почав писати вірші і пісні. З 1924 року я почав працювати у вінницькій газеті "Червоний край" і знаю, що перші його спроби в цих роках були надруковані в цій газеті. У нас при газеті була література, потім була утворена філія спілки письменників "Плуг". Панько зрідка бував на наших літературних зборах (а жив він тоді в містечку Гнівань разом з бабкою, матір'ю, сестрою Інною і братиком Юрою). Бував він у мене у Вінниці, я бував у них в Гнівані. Читав мені свої літературні спроби. При дальших зустрічах з Паньком в Одесі в 1930 і в 1932 рр. розмов на літературні теми не було. Не листувалися. В ці роки я жив і працював в Харкові, а він вчився в Одесі.

На жаль, С. Олійник не згадає про видану в 1931 році збірку віршів "Перший рейд". Пошукайте в одеських бібліотеках, поцікавайтесь. Таку збірку я бачив в київській Академічній бібліотеці (на розі Володимирської і Л. Толстого).

Коли Ви взялися за вивчення творів П. Педи, то візьміться за це діло глибше: пошукайте його творів за роки 1930 – 37, а разом пошукайте серед одеситів і знайомих Панька фотографій. На жаль, не знаємо, де його колишня дружина живе, чи є вона в Одесі (це міг би знати Мазур). Може, в архівах робітфаку, інституту, театру можна знайти щось із його писань та фотографій. Здається, нічого з фото нема, хіба отой мізерний портрет, що надрукований в збірці віршів. Буває ж отак: людина живе, водиться з людьми, творить, посідає певне місце в громадській роботі, а потім зникає і вона, і сліди її...

Мені цікаво було б почитати Ваш труд про Педу. Вдячний був би, якби Ви прислали мені примірничок реферату хоч почитати (я повернув би).

Вдячний був би за інформацію про Ваші розшуки творів і фото.

Отак я Вам "допоміг": хоч наговорив багато. Як у мене в одній байці є: Ведмідь просить Лисичку, щоб пустила його на своє м'яке місце поспати, бо дуже наморився. А вона каже: – Я дуже хвора, з місця не можу встати, а от пораду можу дати: он купа ріща, лягай під ним і спи. "Це – тобі спальня отака!" він ліг і заснув, а Лисиця забрала з-під себе м'яспе і гайда-драла... Отак я допоміг Вам – порадою. У мене байка має мораль: "Отак м'яса схованого ради даєм розумні, ділові поради". Звісно, у нас діло трошки інакше.

Привіт і щирі побажання успіху! М. Годованець

Кам'янець-Под., Шевченка, 18/1 (ХОЛМ. – Кн – 6744, Дк – 5190).

Так зав'язалося листування між письменником-байкарем і студенткою. Щоправда, як впливає зі змісту наступного листа, не все воно збереглося в архіві Микити Павловича повністю – трапляються прогалини.

26/III-62 р.

Шановний Микито Павловичу!

Прошу пробачення, що довго не відповідала Вам – прихворіла трохи. Тому не змогла виконати Ваше прохання – побачити Івана Михайловича Дузя і нагадати йому про Остапа Вишню. Обов'язково це зроблю, як тільки встану з ліжка.

Дуже вдячна Вам за Ваш лист і подарунок.

Біографічні відомості про Панька Михайловича Педу, які Ви згадуєте в своєму листі, я використаю в дипломній роботі.

В періодичній пресі за ті роки і в збірці “Перший рейд” я знайшла дванадцять нових поезій Панька Педи, які не входять в книжку “Горять огні”, а також дві чи три його пародії і декілька перекладів з Вайнермана, Безименського, Жарова та один переклад з молдавської мови.

Крім того, в журналах “Металеві дні”, “Блиски” я знайшла декілька фотографій Панька Михайловича разом з іншими одеськими письменниками тих років і статті-рецензії О. Ждановича про Педу і інших письменників-одеситів..

Всі знайдені матеріали я використовую в своїй роботі. Вона має складатися з чотирьох розділів. Перший розділ – біографія Панька Педи, літературне оточення, загальний творчий шлях...

Другий розділ – аналіз тих 12-ти нових віршів, які я знайшла, а також збірки “Перший рейд”. Третій розділ – збірка “Горять вогні” і останній – найменший розділ – переклади Панька Педи.

Я вже написала другий і третій розділи, залишилися перший і четвертий.

Коли закінчу роботу, один з примірників вишлю Вам.

Обов'язково скористаюся вашою порадою – побуваю у Олеся Мазура.

Ще раз прошу пробачення за турботи. Дуже вдячна Вам!

З пошаною

Ірина Мороз (ХОЛМ. – Кн – 6753, Дк – 5199).

2. IV. 62.

Шановна Ірино!

Треба було, пишучи мені, уточнити: дата і номер журналів, де знайшли Ви фотографії Панька Педи – раз, а друге: Ви пишете, що нових 12 поезій. Чи це з тими, що в збірці “Перший рейд”, чи крім них? Теж треба було зазначити, в яких журналах чи альманахах Ви знайшли які вірші і фото. Як буде змога, не відмовте мені їх (нові речі) прислати, як і епіграми та пародії й переклади.

Бачите, як багато Ви зробили за такий короткий час. А якщо покопаєтесь більше, то й знайдете ще дещо. Честь Вам і слава!

Чекаю Вашої роботи. Це – свіжа тема і цікава буде робота.

Від Івана Михайловича вже маю відповідь про О. Вишню.

Бажаю Вам успіху в роботі і доброго здоров'я.

Чекаю на Вашу роботу.

З пошаною Микита Годованець.

Не можу не додати: якщо Ви знайшли фото в книгах бібліотеки міста, то там же, мабуть, можна їх сфотографувати з книжки. А якщо в книжках приватних, то візьміть їх і перефотографуйте у добрих фотографів (хай при вас зроблять). Я не знаю, як у Вас з фінансами, але якщо треба, то я можу вислати підмоги на всі діла (друк і перефотографування). Бо маю ж на увазі мати й собі по пару примірників фото (для себе і для сестри Панька).

До речі: Ви одеситка, чи живете на квартирі на заочному вчитесь, чи стаціонарно? Працюєте? (ХОЛМ. – Кн – 6745, Дк – 5191).

Шановний Микито Павловичу!
Дуже дякую за Вашу увагу до моєї роботи.
На жаль, через те, що в цю зиму часто хворіла, я не змогла відшукати більшість віршів Панька Михайловича Педи.

Серед тих дванадцяти, що знайшла, два – з “Першого рейду”, а решта надруковані в журналах і газетах. Я їх передрукую в додатку до дипломної роботи і тоді перешлю Вам.

Постараюсь зробити це якомога скоріше.

Твори ці надруковані в “Металевих днях” за 1932 рік, в “Шквалі” за 1929 рік, в “Чорноморській комуні” за 1930, 1931 роки...

Про себе. Я – одеситка, навчаюсь на стаціонарі, маю 21 рік, Чоловік у мене журналіст, працює в Одесі.

Обов'язково постараюсь перефотографувати фотознімки з журналів. Зроблю це, очевидно, при допомозі фотографа бібліотеки ім. Горького.

Взагалі, мабуть, я мало, на жаль, зробила, можна було б більше.

Зараз буду працювати інтенсивніше. І, гадаю, до закінчення цього місяця вже оформлю свою роботу. Може, ще дещо відшукаю. Тоді й перешлю Вам.

З пошаною

[Ірина Мороз]

9 квітня 1962 р. (ХОЛМ. – Кн – 6754, Дк – 5200).

Шановна Ірино Олексіївна!

Привіт!

А я все подумую: чи вже Ви захистили свою працю, чи ще носите на нервах навантаження навчання? У мене занотовано: “Одержати реферат про Панька”.

Боюся, щоб Ви не забули свої обіцянки мені про знайдені Панькові нові вірші та фото. Це велика і дорога для мене знахідка, і я боюся її втратити.

Чекаю відповіді.

Бажаю Вам успішно закінчити своє навчання.

З пошаною М. Годованець.

26 VI 62 (ХОЛМ. – Кн – 6746, Дк – 5192).

Шановний Микито Павловичу!

Дуже вдячна Вам за Ваш теплий лист.

Зараз я трохи відпочиваю за містом, біля самого моря, і тому одержала Вашого листа з запізненням і з запізненням відповідаю. Трохи псує відпочинок те, що хворий батько – погано в нього з серцем – і зараз ледве починає одужувати...

Як тільки повернусь з дачі, знову почну шукати роботу. Бо в Одесі-то я залишилась – одержала “вільний” диплом, а на роботу треба влаштовуватись самій.

Чесно кажучи, дуже зраділа тому, що ви передали вірші Педи С. І. Олійнику для надрукування в пресі. Це було б гарно.

Думаю, може вдасться за зиму написати невеличку брошуру про Педу для Одеського видавництва, а чи статтю для якогось журналу. Може, з'їжджу десь незабаром до Вінниці, покопаюся в архівах. А що Ви порадите мені?

Маю до Вас ще одне прохання. Чи не зустрічалися Ви коли з Ольгою Кобилянською? Може знаєте таких людей? Мене дуже цікавить творчість і особисто життєвий шлях Ольги Юліанівни Кобилянської.

Оце, певно, і все. З нетерпінням чекаю Вашого листа. Як Ваше здоров'я? Як працюється Вам над новими байками? Пишіть, коли знайдете для мене трохи часу.

З пошаною (підпис).

8/8-62 р. (ХОЛМ. – Кн – 6755, Дк – 5201).

13. VIII. 62.

Хороша Ірино Олексіївно!

Відпочивайте та беріться до праці. Ви скористайтесь з моєї поради – зверніться за допомогою до Недзвідського та Дузя, щоб допомогли Вам улаштуватися в Одесі. Тоді Вам буде змога працювати над Вашою темою.

Я ще не передав вірші Педи С. І. Олійникові, а тільки написав йому, чи не передати для надрукування в “Літературну Україну”, але відповіді від нього ще не одержав. Мабуть десь відпочиває на дачі, або поїхав на прогулянку в гори (як те він любить). Гадаю, що все так буде, як я йому запропонував.

Щодо поїздки в Вінницю. Панько в пресі Вінниччини дуже мало друкувався. Один з наших журналістів рився, як то кажуть, в давніх газетах Вінниці і знайшов тільки одного вірша Педи. Я ще сам не бачив того вірша. Гадаю (і в цьому певен), що робота Ваша б не була результативна.

Раджу пошукати в архівах Одеси: не може того бути, щоб після років 1930 – 1931 він не давав нічого друкувати в газети і журнали Одещини. А якщо є змога, (варто пошукати і в “Гарті” за роки 1931-1937) в альманахах Одеси.

З Кобиллянською не був знайомий і не знаю людей, що її добре знали.

Здоров’я моє трошечки покращало (з серцем), але ще дуже допікає сахарна хвороба. Збезсилів, похуд. А це вже погана прикмета.

Працювати – працюю, бо інакше не можу. Працюю і над новими, і над давніші написаними – привожу їх до кращого ладу (адже кінця нема праці над художнім твором!).

Бажаю здоров’я Вашому батеньку і щастя світлого Вам.

З пошаною Мик. Годованець (ХОЛМ. – Кн – 6747, Дк – 5193).

Шановний Микито Павловичу!

Дякую за Ваш лист.

Нарешті я в Одесі. Повернулась дня зо три і відразу ж закрутилась. Зовсім випадково мені відразу довелось готувати одну невеличку передачу на телебаченні. Мабуть, буду і надалі працювати там як позаштатний кореспондент. Запропонувала мені це одна моя знайома (вона на рік раніше закінчила наш факультет і зараз працює редактором дитячих передач, колись з нею ми випускали нашу факультетську газету). Але, звичайно, така пропозиція не вирішує проблему... Шукаю роботу. Хочеться працювати десь в пресі, але думаю, що кінець кінцем все влаштується. Ось тоді знову візьмусь за пошуки нових матеріалів для роботи над Педою. Отакі мої справи. Ви пишете, що нездорові. Щиро співчуваю Вам. Дай, як то кажуть, боже, щоб швидше відпустила Вас хвороба назовсім вже, щоб зовсім одужали! Ми всі (вся наша родина) запрошуємо Вас, Микито Павловичу, коли будете в Одесі, погостювати у нас. Трапиться нагода, приїздіть. Хочеться ж мені особисто подякувати Вам за ту величезну увагу, що приділили мені, познайомитися з Вами. Як знайдете час, напишіть мені.

Бажаю Вам успіхів у творчості.

З пошаною (підпис).

3/9-62 р. (ХОЛМ. – Кн – 6756, Дк – 5202).

Тим часом до М. Годованця надійшов лист від С. Олійника, датований 3 вересня 1962 р., в якому він, зокрема, зазначав: “Студентка, що про неї Ви пишете, звичайно, зробила і робить добре діло. Тим більше, що збірка, яку я впорядковував, має добрий резонанс. Не один раз уже було, що під час обговорення творів отих “модних” молодих критики казали: “Якщо вже говорити про новаторство, то тут за зразок має бути Панько Педо: чітка ідейність, майстерність...” і т. д.

Я знаю, що в Панька була поема про ДПУ, але я її не зміг розшукати. Яка вона, як сьогодні звучатиме, як сприйметься – не знаю.

Треба було б її мати. Отже, прошу написати тій дівчині, щоб надіслала. Можливо, поему можна буде включити до збірки при другому виданні” [7].

А ось про Панька Педу у відповіді М. Годованця С. Олійнику (6 вересня 1962 р.):
“Посилаю Вам всі вірші Панькові, знайдені Іриною Олексіївною Мороз за мою порадою. Це велика заслуга Мороз.

Я в попередньому листі просив Вас і зараз прошу: надрукуйте щось із цих віршів (хай би і поему про ГПУ) в якомусь журналі (я гадаю, що оновлена “Вітчизна” була б відповідною трибуною) з Вашим невеличким вступом, а гонорар хай вишлють Мороз, вона попрацювала добряче над одеськими архівами (крім неї там зробити цю роботу нікому. Інна колись в Одесу їздила з цією метою, та жодного вірша не знайшла).

...Степане Івановичу! Чи, готуючи збірку Панькову, Ви взяли і вірші з його першої збірки? Цю збірку я бачив в бібліотеці А[кадемії] Н[аук] (ріг Толстого і Володимирської). Вона була схована, а я сказав бібліотекарям, що Педа реабілітований, і книжка з'явилася на полиці” [8].

Але повертаємося знову до листування байкаря з Іриною Мороз.

Шановний Микито Павловичу!

Я дуже рада була, прочитавши, що у Вас з здоров'ям покращало. Але жаль, що Ви не збираєтесь до нас в Одесу!

Ви питаєте мене, чи можна відпочити родині Вашого сина в Лузанівці. Щодо Лузанівки – то я не знаю: там щоліта дуже багато дачників і пляжників. Ми цього літа відпочивали в селі Фонтанка, кілометрів 8-10 за Лузанівкою, на самому березі моря. Там порівняно легше дістати кімнату. Мама платила 30 карбованців на місяць, в інших місцях брали трохи більше і трохи менше. Кухнею користуватися можна у хазяїв, але бажано мати з собою примус чи керований газ. Продукти дістати порівняно неважко – дещо є в радгоспному ларку, продовольчому магазині, решту можна купити у селян чи привезти з Одеси. В село Фонтанку з Одеси ходять три автобуси. Їхати 45-50 хвилин.

Можливості для купання і прогулянок необмежені... Але, щоб захопити хорошу кімнату, краще домовитися заздалегідь – в кінці квітня-травні.

Відносно плутанини з віршами. Щоб я Вас не підвела, напишіть, будь ласка, точніше, які вірші Ви маєте на увазі, і я негайно ж уточню бібліографію.

Хочу поділитися з Вами радістю: позавчора в “Радянському письменнику” вийшла і збірка віршів мого чоловіка.

Наші всі шлють щирі вітання Вам і Вашій родині.

Доброго здоров'я Вам!

З пошаною (підпис)

27. 9-62 р. (ХОЛМ. – Кн – 6757, Дк – 5203).

2. X. 62.

Шановна Ірен Олексіївна!

Ви мені зробили приємний сюрприз: чому ж Ви ніколи нічого не сказали, що Ваш чоловічок поет? Мені пригадується, я десь зустрічав щось поета Мороза. Це я пам'ятаю тому, що у мене був земляк поет Мороз і загинув в 1937 з легкої руки отця культу.

Цікаво було б бачити і читати книжку віршів Вашого друга, мати від Вас і від нього пам'ять.

Дякую Вам за інформацію про одеські умови для відпочинку приїжджих “диких”. Мені здається, що Фонтанка у ту сторону, де Люцедорф? Я там колись з родиною відпочивав у 1929 році. Але радити туди своїм рідним я не радив би, особливо з малими дітьми. Чи тому мені не сподобалося, що була посушлива пора і багато пилуки, брак питної води (там воду ловили в цементні колодязі з “криш”). Їдальня

була поганенька. Думаю, що за цей час і там багато змінилося, але спогади часто керують нами в нашому житті.

А що чули про Скадовськ? Кажуть: там гарний пляж для дітей. Чи так – не знаю. Та якось воно буде.

Про Панькові вірші:

У Вас не зазначено №ГАРТУ (стор. 18 – 19) “В гостях у селі”, “День-ніч”, стор 20. Попереду стоїть якась назва “Перший рейд”. Що воно?

Всі вірші послав С. Олійнику і знов прохав щось умістити. Якщо неможливо всіх, то хоч поему про ГПУ. Підказав, що можна використати трибуну “Вітчизни”. І про Вас згадав тепло і щиро.

Не забудьте за ділами своїми щось таки зробити, щоб розшукати ще щось Педи. Привіт всім Вашим. З пош[аною] М. Годованець (ХОЛМ. – Кн – 6748, Дк – 5194).

Шановний Микито Павловичу!

Одержала Вашого листа.

Спершу про вірші. “Перший рейд” – це назва першої і єдиної за життя книжки Панька Педи. Книга вийшла в видавництві “Гарт”. Вірші, про які йде мова, були надруковані в цій книзі, але в збірку “Горять огні” з якоїсь причини не включені.

Маю до Вас велике прохання: я випадково дізналася, що в збірці “День поезії”, яка готується в “Радянському письменнику”, буде розділ “Публікації”. Думаю послати туди знайдені мною вірші Педи. Може б Ви написали Степану Івановичу Олійнику – хай би він допоміг в надрукуванні. Звичайно, якщо це можна.

Відносно Скадовська я нічого не чула, не знаю чи добре там відпочивати. Фонтанка, де ми відпочивали, знаходиться не в тому боці, де Люстдорф, а в протилежному кінці.

Я все ще шукаю роботу. Бігаю кожен день по декілька разів. Обіцяють місце в газеті “Моряк”, як тільки буде вакансія, а вона повинна бути з дня на день.

Про свого чоловіка я не писала тому, що не хотілося хвалитися до появи його книжки. До цього часу він друкувався в газетах. Зараз в нього готова вже друга книжка, але про її дальшу долю ще, звичайно, нічого не відомо, і він лише збирається везти її до Києва.

Ми з пошаною посилаємо Вам, Микито Павловичу, цю першу збірку. Бажаємо Вам доброго здоров'я.

15/Х-62 р. (ХОЛМ. – Кн – 6758, Дк – 5204).

24. X. 62.

Дорогі мої Морози

Ірина та Валентин!

Сердечно дякую за милий дарунок – чудову книжечку “Говоріть, колоски, говоріть!”.

Зразу прочитав більше половини і дуже радий познайомитися з новим хорошим поетом, талановитим і розумним. Свіжі образи, глибока сердечна лірика, хороша рима. Прочитаєш один вірш – хочеться другий прочитати. А це багато важить, коли читання віршів не стомлює, коли в душі знаходять собі відгомін.

Ми з дружиною читали декотрі разом. Нам сподобалися місця у вірші “Я й родився, напевно, в грозу”. Також до серця припали вірші “Мамині руки”, “Ти пробач мені, мамо”. Хоч друга половина цього вірша не опрацьована ще, не продумана. “Надвечір'я” хороша поезія. Оригінальний “Кашовар”. Чудесний “У світі подія”, дуже хороший! Свіжий, сильний образами і настроєм.

Та є одна хиба у Вашій, Валентине, роботі, що на неї не звернув шановний редактор Вашої книжки (людина, яку я люблю!): захаращені поезії малесенькими “блохами” – сполучником і. Де вони потрібні для логічного зв'язку – там потрібні, а зловживання ними пересолює і псує твір. Це показує, що майстер ще не вміє

найти потрібне слово і зв'яже рядок з рядком цим бідним сполучником. Воно не гріх, але вимогливий читач може закинути авторові. Краще б без цього. Подивіться критично і порівняйте до кращих поетів-класиків і наших сучасників. "І" в "Рушничкові" сюди не в щот.

Бажаю, дорогі мої Морози, щастя Вам обом і успіху на поетичній ниві Валентину, що має справжній талант і добру поетичну кебету.

Щиро Ваш Микита Годованець (ХОЛМ. – Кн – 6749, Дк – 5195).

Шановний Микито Павловичу!

Велике спасибі за Ваше щире і ласкаве новорічне вітання!

Ми з чоловіком вдячні за те, що Ви пам'ятаєте нас. Дуже було приємно прочитати, що Вам сподобалися "Колоски"...

Я вже працюю в науковій бібліотеці імені Горького, в відділі комплектування. Поки що задоволена, тим більше, що знайти роботу в Одесі зараз важко.

Чоловік теж працює. Їздив недавно двічі до Києва, возив до Держлітвидаву рукопис другої книги. Не знаю, що буде...

Я вже нарешті прийнялась за роботу над Педою. Обіцяли допомогти перекопіювати фотографії з журналів. Як тільки будуть вони зроблені, я зразу ж пришлю.

До побачення. Великі вітання від Валентина.

З повагою (підпис)

16/І-63 р. (ХОЛМ. – Кн – 6759, Дк – 5205).

Наступний лист свідчить, що епістолярний зв'язок на певний час перервався. Перший крок до відновлення листування зробив письменник. Адже він не забував про справу творчої спадщини Панька Педи. Свідчення цьому – лист до С. Олійника від 10 грудня 1964 р.: "Степане Івановичу! Чи не варто перевидати книжечку віршів Панька Педи? Це діло мусив би зробити "Дніпро".

Тут небагато праці: передрукувати книжечку (останню), додати те, що не увійшло з першої книжки, і те, що ми знайшли нового (Ви одержали надіслані мною вірші Панькові?). Я можу зв'язатися з жіночкою, що знайшла в Одесі ті вірші, може, у неї ще щось є. Може, попросити Вінницький архів, щоб пошукали в газетах за 1923 – 28, там щось є, мені казали.

<...> Я читав її свого часу в Києві в бібліотеці Ак[адемії] Наук. Чи книжка залишилася живою – от питання" [6].

Отже, Микита Павлович і далі турбувався про те, щоб творчість Панька Педи не забувалася. Крім того, очевидно, що він цікавився й іншими справами своєї адресатки Ірини та її чоловіка – поета Валентина Мороза: вони стали просто людськи близькими йому.

Шановний Микито Павловичу!

З Новим роком Вас і Вашу родину вітаємо ми з чоловіком!

Дуже вдячна була за Вашу листівку...

...Я зараз працюю в педагогічному інституті, склала один кандидатський екзамен – "відмінно"... Скоро чекаю дитину і тому трохи вільна – взяла нарешті передрукувати свою дипломну роботу.....

Як Ваше здоров'я, Микито Павловичу? Як вам працюється?

Щиро бажаємо Вам здоров'я – бо це найголовніше – і дальших творчих успіхів.

З повагою

Ірина і Валентин Морози.

7/І-65 р. (ХОЛМ. – Кн – 6760, Дк – 5206).

20. I. 65

Дорогі мої друзі

*Ірино й Валентине та маленьке, якщо устигло
з'явитися на світ білий!*

Я Вас вітаю в Новому році. Бажаю великого щастя та багато радощів...

...Як літературні діла Валентина? Я його вірші іноді здибаю. Я гадаю, що Валентин зв'язаний з одеською філією письменників? То може одеське вид-во щось би видало з творів молодого талановитого поета.

А Ви, Ірино, нічого більш не зробили для розшукування поезій Панька Педи? Його сестра дуже побивається, щоб зібрати його літ. спадщину і видати її третьою книжкою. Тоді може і Вам щось перепало за Ваш великий труд. Я певен. Я винайдені Вами вірші переслав Ст[ефанові] Олійнику. Раджу Вам зайти в редакцію видавництва в Одесі, розповісти про Вашу знахідку. Якщо вони видають літ. альманах, то може б помістили ті вірші з Вашою супровідною статтею.

А що Ви, Ірино, робите в педінституті? Бажаю Вам певніше стати на научну дорогу, поступайте в аспірантуру, поки здоров'я служить, поки мамуся дитину няньчитиме, поки все так добре складається. Дорожіте цим і, головне, часом...

...Дякую за добрі побажання. Успіхи будуть, якби здоров'я було добре. Є про що писати, є що ціляти.

Чи Мазура Олександра Хомича Ви знаєте? Як він там? А Гетьмана Вол[одимира] знаєте? Яка його домашня адреса?

Бувайте!

Щиро Ваш Микита Годованець.

Морозова І. видає в "Дніпрі" книгу "Гоголь і укр[аїнська] нар[одна] творчість". Це не Ви, Ірино? (ХОЛМ. – Кн – 6750, Дк – 5196).

На жаль, ми не знаємо, чи знову настала перерва в поштовому листуванні, чи просто листи не збереглися в архіві М. Годованця, який передав Хмельницькому обласному літературному музеєві син байкаря Анатолій Микитович. Утім, залишився ще один лист, який свідчить про те, що перерва все таки настала.

17. XI. 66

Дорога Ірино Олексіївно!

Привіт із Кам'янця!

Як ся маєте? Як поживаєте? Як живе-поживає маленьке? Як Валентин? Поїхав на з'їзд письменників? Я, бідолаха, не поїхав, бо здоров'я не велить...

...Як літділа Валентина? Що видає в наступному році? Це його "Ми – земля"? це у нього "розправляє плечі змужніле серце"? Вітаю!

Це я вичитав у об'єднаному плані видань на 1967 рік.

Вибачте, що даю Вам доручення, знаючи, що у Вас і без мене клопоту знайдеться.

У мене рік за роком старість витягає міць і надії, але мушу жити і працювати.

З пошаною Микита Годованець.

Кам'янець-Под[ільський], Шевченка 18 кв 15 (а не 18, як було раніш. Зїхав трошки на низ, щоб мож було виходити на повітря) (ХОЛМ. – Кн – 6751, Дк – 5197).

Доводиться тут ставити крапку на листуванні М. Годованця з І. Мороз. Однак турботи про творчу спадщину Панька Педи не відступали. Свідчення цьому – наступний лист до С. Олійника – від 6 січня 1972 року: "Моя (вірніше – жінчина) племінниця Інна Кравченко-Педа... усе побивається думкою: як би перевидати книгу Панька?! Я теж за це. Оскільки Ви уже раз зробили велике діло – видали його збірочку, то чи не варто б (поки ми на ногах) поновити видання? Адже людина загинула ні за що – ні про що, і хто ж за неї подбає? Кожен сам журиться за себе, а мертві "сраму не імуть"...

У мене є дві нових фотографії Панька. З них варто зробити для книги портрет. Я Вам надіслав кілька нових віршів його, знайдених одною одеситкою, віршів дуже непоганих. Може, іще щось пошукати б, додати. Панько того вартий та й Інна дуже потребує матеріальної підпомоги.

Минула дружба і обов'язок дружній до Панька вимагає від нас щось во ім'я його зробити" [9].

Але цього здійснити уже не вдалося. М. Годованець пішов із життя 28 липня 1974 р., так і не діждавшись нового видання поетичної спадщини П. Педи. С. Олійник помер 11 січня 1982 року.

Та все ж таки Панько Педа не був забутий. Уже за вільної України ще один одеський письменник – земляк-подолянин (родом з Волочиська) Іван Дузь підготував і видав 1992 р. в Одесі (видавництво "Маяк") збірку Панька Педи "Бринить весна" [1]. Він же написав до неї й ґрунтовну передмову. До раніше друкованих віршів додав іще декілька, що не входили до попередніх книг.

Щодо І. Мороз, то її лист до автора цієї статті трохи деталізує той час, коли вона займалася дослідженням творчості Панька Педи, а також розповідає про її подальшу долю:

Я, Меліхова Ірина Олексіївна, в 1957 році вступила в Одеський державний університет ім. І. І. Мечникова на філологічний факультет. Ще школяркою я пробувала писати прозу і це визначило мій вибір факультету. Але, крім того, дуже цікавилася психологією, яку нам читав відомий професор психолог Д. Г. Елькін.

В 1959 році я познайомилася з студентом старшого курсу Валентином Морозом, який був старостою літстудії на нашому філологічному факультеті, а в 1961 році вийшла за нього заміж. Мій чоловік на той час закінчив університет і працював на Вінниччині, в місті Немирів, у районній газеті.

Будучи студенткою п'ятого курсу, я писала дипломну роботу про молодого поета Панька Педу, який був розстріляний в 1937 році. Він був студентом Одеського педагогічного інституту ім. К. Д. Ушинського. За життя видав лише одну невелику книжку віршів. Решту віршів Панька Педи я розшукала в одеських газетах 30-х років. Також я шукала відомості про біографію Панька Педи, про його особистість, бо про нього небагато було написано в газетних статтях, в яких публікувалися його вірші. Тут мені допоміг мій чоловік Валентин Мороз, який порадив мені звернутися до відомого українського байкаря, який був родичем Панька Педи, – Микити Годованця. Ми з чоловіком знайшли адресу Микити Годованця і я написала йому листа, в якому просила розповісти про біографію Панька Педи.

Дуже було приємно, коли пан Микита Годованець відповів мені. Так почалася переписка з шановним байкарем. З його листів я зрозуміла, що він сам був дуже доброзичливою людиною, який щиро погодився допомогти студентці.

Я дуже вдячна Микиті Годованцю за його допомогу.

Згодом я написала статтю про Панька Педу, яка була надрукована в літературному журналі "Горизонт". Там публікувалися і вірші, які я знайшла в газетах.

Після закінчення університету я деякий час працювала в науковій бібліотеці ім. О. М. Горького у відділі комплектування, а після цього – в педагогічному інституті ім. К. Д. Ушинського на кафедрі педагогіки і психології. Згодом вступила до аспірантури при кафедрі психології, якою завідував Давид Генріхович Елькін в Одеському державному університеті ім. І. І. Мечникова. Захистила дисертацію і повернулася до роботи викладачем психології в педагогічний інститут.

З 1976 року протягом 15 років завідувала кафедрою психології. Згодом працювала доцентом кафедри теорії і методики практичної психології, коли при нашому педагогічному інституті був відкритий факультет психології.

До своїх 74 років я працювала, а потім пішла на пенсію.

Чоловік Валентин Мороз видав 17 книжок поезії, був лауреатом літературних премій імені Павла Тичини, імені Едуарда Багрицького, імені Костянтина Паустовського, нагороджений медалями НСПУ. Був відповідальним секретарем Одеської організації НСПУ, з 1997 до 2008 року редагував журнал письменницької організації “Літературна Одеса”.

Після його смерті (30 січня 2013 року, в день його 75-річчя) я видала книжку спогадів про нього (“Я міст до тебе, Україно. Про Валентина Мороза і його поетичний світ”, 2016), і 2017 року – збірку вибраних поезій Валентина Мороза “Життєдайні джерела” (Одеса, “Астропринт”) [3].

Ірина й Валентин Морози, як і Степан Олійник, Олесь Мазур, Іван Дузь та інші небайдужі до творчої спадщини Панька Педи разом з Микитою Годованцем відновили й зберегли ім'я одного з тих письменників, мистецьку дорогу яких обірвала жорстока доба сталінських репресій. Діяли за вимогами дружби й обов'язку, за покликом серця.

ЛІТЕРАТУРА

1. Дузь І. Поезія весняного буяння // Педя П. Бринить весна. – Одеса: Маяк. – 1992. – 112 с.
2. Олійник С. Поет молодості (1907–1937 рр.) // Педя П. Горять вогні. – Київ: Радянський письменник. – 1961. – 116 с.
3. Особистий архів автора.
4. Хмельницький обласний літературний музей (далі ХОЛМ). – Кн – 6852, Дк – 5298.
5. ХОЛМ. – Лист Панька Педи до Нюти Черанівської, б/н.
6. ХОЛМ. – Кн – 6853, Дк – 5299.
7. ХОЛМ. – Кн – 6855, Дк – 5301.
8. ХОЛМ. – Кн – 6757, Дк – 5203.
9. ХОЛМ. – Кн – 6752, Дк – 5198.

Отримано 7 липня 2018 р.

м. Хмельницький

Штонь Г. Есеї. – Кривий Ріг: Вид. Р. А. Козлов, 2016. – 380 с.

Нова книжка відомого літературознавця, критика, письменника, лауреата Шевченківської премії Григорія Штоня відкривається великим есеєм “Текстура снів”, автобіографічним начерком “Доля і фах. Шлях порозумінь”. Розділ “Обране” вміщує роздуми про творчість Т. Шевченка, І. Франка, О. Пушкіна, Є. Плужника, есеї “Література малоросійська та література українська”, “Тунель без світла” (про театр і драматургію), “Поміркуймо! Це ніколи не зайве”. Мемуарні портрети М. Лукаша, Р. Андріяшика, І. Жиленко, О. Коломійця, О. Гончара, І. Чендея, М. Стельмаха, М. Вінграновського, Григора Тютюнника та інших письменників, які зустрічалися на життєвому шляху Г. Штоня, вирізняються його особистим ставленням до своїх героїв. Це свого роду авторське бачення певного періоду української літератури. Завершує книжку розділ “Lapidarium” з цікавими, інколи парадоксальними афоризмами.